

KAPITEL 2

Epidemiernes historiske samfundsaftryk

Anders Fogh Jensen

Dette kapitel belyser coronahåndteringen i et socialteknologisk historisk perspektiv. Det vil sige, at jeg her interesserer mig for, hvad det er for principielle håndteringer og diagrammatiske svar, som er blevet anvendt under COVID-19's ankomst og udbredelse, og hvor disse sociale teknologier har deres historiske fremkomst. Jeg vil forsvare den tese, at der socialteknologisk intet nyt var over coronahåndteringen, at alle de svar, der blev givet, var set før, og at hvis noget var anderledes ved coronaen, så var det, at den ankom i en verden, der var meget mere forbundet, og at epidemien dermed spredte sig med en anden hastighed, ligesom informationerne gjorde det.

Hvad er en social teknologi? En social teknologi er en model til påvirkning eller styring af adfærd. Et lyskryds er fx en social teknologi, der skal regulere trafikadfærden, så alle kommer frem uden at støde sammen og får fordelt ventetiden imellem sig. En rundkørsel er en anden social teknologi. En kontaktannonce er en social teknologi, der kan gentages i en telefonapplikation. Og sådan er der udviklet tilsvarende teknologier til håndtering af epidemierne, der handler på og påvirker menneskelig adfærd (Fogh Jensen 2009: 36, 436).

Set i lyset af epidemiernes lange historie er coronaen en virus, som nok ikke var velkendt i sin specifikke form, men man havde set både vira og coronavira før. De sociale teknologier, man har grebet til, er også alle velkendte: karantæne og antiseptiske væsker, mens man talte om, håbede på og anlagde strategier efter en kommende vaccination.

Når det kom bag på os som nulevende, var det, fordi vi ikke selv var erfarne med epidemier. Men civilisationen er meget erfaren med epidemier, og derfor var de sociale teknologier på plads. Det kan godt være, at man manglede mundbind, og man spekulerede over, om man

havde respiratorer nok. Men hverken mundbindet eller respiratoren var ukendte.

At coronavirussen ikke kom bag på civilisationen, viser sig derved, at alle begreberne allerede lå parate i dagligsproget: virus, karantæne, vaccine, influenza, katastrofe, isolation. Disse ord og begrebers bekendthed vidner om, at vores civilisation er erfaren med epidemiske tilstande; at de ligefrem er indlejret i dagligsproget, vidner om, at epidemierne har sat sig et vist aftryk, og at de ikke har været undtagelser i historien, men hyppigt forekomne uhyggelige gæster, som man har måttet forholde sig til (Fogh Jensen 2011). Nogle af disse begreber har fået ny betydning, efterhånden som mikrobiologien udvikledes i slutningen af det 19. århundrede og gav nøjagtige bestemmelser af virus og influenza, mens andre begreber som miasmer og malaria, forstået som hhv. smitsom kim og dårlig luft, gled ud af sproget (Herzlich & Pierret 1984: 132-163).

Stjernerne stod således, at Italien blev det land i Europa, der i lang tid efter coronavirusets ankomst fra Kina så ud til at blive det land, der skulle blive hårdest ramt. I Bergamo, der også har lagt navn til en novelle om en epidemi af J.P. Jacobsen, "Pesten i Bergamo", måtte man ligefrem prioritere, således at folk over 60 år ikke kunne få en af de ledige respiratorer. Billeder gik verden rundt, hvor italienske militærkøretøjer fragtede lig. Og det er et skæbnetræf, at det lige netop skulle være Italien, der rammes så hårdt, for Italien har været en central spiller i udviklingen af håndteringsmodeller for epidemiske tilstande. Derfor stammer de begreber, vi har, også mestendels fra italiensk (Fogh Jensen 2011: 12, 19, 28, 43).

Man kan selvfølgelig spørge, hvorfor netop Italien har været så ramt af epidemier. Hvis ikke man skal finde svaret i stjernerne, er det mest oplagte svar, at Italien er et attraktivt sted. I middelalderen og renæssancen var det et centrum for handel, og mange skibe kom sejlende dertil. Det har været genstand for invasioner, der førte epidemier med sig. Og i nutiden er det et af de mest tætpakkede steder for turister, der vil besøge de historiske monumenter og opleve den overlegne kultur.

Organiser jer, eller dø

Man siger ofte, og med god grund, at krigene har været udviklende for teknologierne. Det pres, som de krigsførende nationer er under, gør, at de søger efter teknologier, som fjenden ikke har, og som kan overmatche dem.

Imidlertid har epidemierne også en vigtig rolle i udviklingen af teknologier, men her er det mere de styringsmæssige teknologier. Epidemierne er en provokation til befolkningerne, der lyder: "Organiser jer, eller I dø alle sammen – hvad vi I gøre?" Og for at svare på dette spørgsmål, som epidemierne stiller, har regeringer og befolkninger udviklet nogle svar. Disse svar kan vi kalde sociale teknologier.

En social teknologi er som sagt en model til påvirkning eller styring af adfærd eller forløb. De sociale teknologier, som befolkninger og deres ledere har udviklet under epidemierne, har vist sig inspirerende under normaltillstande, når epidemierne var forduftet (Foucault 1975a: 41-45; Foucault 1975b: 197-201).

Sådanne teknologier kræver mestendels et bevidst materiale, sådan som voksne mennesker er. Ved genåbningen af børnehaverne var det netop et tema, at de små børn jo ikke vidste, hvad der var på spil, og ikke overholdt afstandsgrænserne, når de legede. Med andre ord var styringsgrebet ikke så velegnet til børn. Endnu værre står det til, hvis smittebæreren fx er en myg. Myggen kan man ikke få til at følge et regelsæt, og moral virker heller ikke over for myg. Her må man tage andre midler i brug, såsom at ødelægge myggens miljø, for at mennesket kan overleve. Det er den samme sociale teknologi, der ses med håndspritten, der skal dræbe virus, for at mennesket kan overleve. Moralisering må også regnes under de sociale teknologier, og for at virke som styringsgreb kræver de bevidste og samvittighedsfulde mennesker.

Hvordan epidemierne bidrog til civilisationens udvikling

Karantænen

Karantænen er den sociale teknologi, som civilisationer siden det 17. århundrede først har grebet til ved en epidemi, hvis omfang man ikke kender, men som virker truende. Det var også den teknologi, vi først

mødte, og som sendte mange hjem fra arbejdspladsen. Det var karantænen, der gjorde coronavirussen til joggingbuksernes epidemi.

Karantænen er imidlertid en videreudvikling af en mere basal teknologi, nemlig isolationen. Isolation kommer af det italienske *isola*, og at isolere vil sige at sætte på ø (Fogh Jensen 2011: 19). Man har længe tænkt, at man kunne løse problemer igennem eksorcisme, altså ved at udrense det uønskede, og sende det ud. Og øen har været et sted at sende det uønskede hen. Det være sig briternes brug af Australien som fangekoloni eller en dansk regerings forslag om at sende udviste kriminelle udlændinge ud på øen Lindholm. Eller det har været isolationen af seksuelt løstagne og hysteriske kvinder på Sprogø i Storebælt fra 1923 til 1961 for at begrænse dårligt arvematerialers spredning. Eller isolationen af åndssvage kriminelle mænd på Livø i Limfjorden fra 1911 til 1961. Under coronaepidemien evakuerede Australien australiere fra Wuhanprovinsen i Kina på Christmas Island, 1000 km fra Australiens fastland. Her skulle de være i karantæne, inden de kunne komme tilbage til Australien.

Karantænen er netop et ventested. Den sociale ordensteknologi blev først rigtigt udviklet under pesten i 1660 i de norditalienske byer, mere end to hundrede år efter pestens ankomst (Watts 1997: 2). Når rejsende kom til en by, kunne de bringe pesten med sig og skulle derfor vente i fyrre dage i en zone. Hvorfor netop fyrre? Et svar er, at fyrre er et mytologisk tal, særligt et bibelsk tal. Jesus var fyrre dage i ørkenen, jøderne vandrede omkring i fyrre år mellem Egypten og det forjættede land, syndfloden satte ind med et regnskyl, der varede fyrre dage. Men man havde også den erfaring, at man døde af pest efter ca. 37 dage, og at man derfor måtte lade folk vente i fyrre dage for at se, om de var døde eller raske til at komme ind (Bollet 2004: 22). På italiensk hedder fyrretyve *quarantina*, heraf navnet.

Alligevel kunne det jo ske, at en by fik pest. Og hen i det 17. århundrede fandt man på at bygge karantænen ind i byen som et svar på epidemiens spørgsmål "Organiser jer, eller I dør alle sammen – hvad vil I gøre?"

Her lavede man regler for, hvordan alle byens beboere skulle opføre sig. De skulle blive i deres huse i fyrre dage, vise sig om morgenen i vinduerne, hvor en udpeget myndighedsperson så gik rundt og